

Forskning för arkitekter

Lennart Holm

Generaldirektör, Statens Planverk

SAMMANFATTNING

Om behovet av en gestaltungsinsikt i byggprocessen

Den som följt den forskning som utvecklats inom de tre svenska arkitektursektionerna har säkert funnit spännvidden hisnande stor. Avhandlingsämnena sträcker sig från yviga världsperspektiv med filosofiska och ekologiska spekulationer till ämnen så avgränsade att problembilden helt saknar komplexitet och intellektuell spänning. Mellan dessa yttergränser finns emellertid en rad viktiga, väl avgränsade och väl genomförda studier. Dit räknar jag framförallt dem som har historiskt beskrivande och analyserande karaktär och som kartlägger de samhällsliga och intellektuella förutsättningarna för arkitektarbetet i generationerna närmast före vår egen. Dit räknar jag genomförandet av funktionalismens program för inträngande studier av bostadens mått och funktioner. Dit räknar jag också den begreppsbildning och viss forskningstradition som utvecklats kring arkitekturens varseblivning och yttre estetisk värdering. Som helhet, menar jag, har de senaste tjugo åren givit oss en ganska stor och innehållsrik kunskapskassa i huvudsak byggd på en gedigen, positivistisk, empirisk forskningstradition. Varken forskningsråd eller högskolor behöver skämmas, förutsatt att man har generositeten att bedöma det hela som en nybörjarperiod.

För man resonemanget på ett mera hårdhänt sätt kan dock bilden bli en annan. Så här kan man då resonera: Arkitekturskolorna skall ge yrkesutbildningen för arkitekter. Forskningen skall lägga grunden till och utveckla denna utbildning - det är det starka skälet för att knyta forskningen till högskoleväsendet. Har då forskningen vid arkitektursektionerna bidragit till utbildningens innehåll? Och till arkitektyrkets förkovran? Har vår forskning givit yrket den auktoritet, den självklarhet inom byggandet som den tekniska forskningen givit konsulterna på material-, konstruktions- och installationsidan? Eller är det bristen på yrkesspecifik forskning som gör att arkitektens medverkan inte alltid är självklar? Att man tycker att hans kunskapsbidrag är ringa och materiefattigt?

För att kunna peka ut sådana för yrket viktiga forskningsuppgifter måste vi ha en modell - eller flera alternativa modeller - för arkitektarbetets innehåll. Jerker Lundequists avhandling "Norm och modell" ger ett värdefullt underlag för att beskriva sådana modeller. Han har gått igenom olika designteorier och studerat deras begreppsmässiga innehåll och deras beskrivningar av de intellektuella och spontana processer som brukar återfinnas i skapande arbete. På goda grunder avvisas endimensionella modeller för logisk problemlösning, men också romantiska föreställningar om fritt intuitivt konstnärligt skapande. I stället antyds här möjligheter att lösningarna finns före problemen, dvs att vissa uppgifter passar till vissa arkitekters bestämda kynne och gestaltningsförmåga. Där finns också tankar om att kulturen innehåller färdiga mönster för lösning av alla delproblem och att det skapande arbetet är ett val av sådana mönster. Han talar om "den tysta kunskapen" (den man besitter när man plötsligt kan simma eller cykla) som är den professionella förmåga att ta sig in till problemets kärna därför att man behärskar elementa och har genomlidit valprocesserna många gånger. Men modellerna måste kompletteras med insikten om de restriktioner arkitekten lägger på sig själv när han arbetar inom en «stil» eller vill tillämpa mönster och förebilder i sin gestaltning.

Jag tror det vore intressant att pröva hypotesen om arkitektarbetet som en optimeringsprocess mellan funktionellt utbyte, gestaltningskraft och resursinsats. Detta under förutsättning att måttet på det funktionella utbytet får en mångdimensionell karaktär: generalitet, flexibilitet, strukturell klarhet, logisk hierarki mellan helhet och detalj etc. Studier efter tidsaxeln av projekts utveckling från program till hus i drift skulle kunna visa vilka krafter som spelar, vilka kompromisser som måste göras och var gränserna för sådana går mellan rigida programkrav och gestaltningsprinciper. När överges ett program? När överges en arkitektonisk idé? Hur börjar man om?

Att jag tillmäter dessa studier av arkitektarbetets djupaste innehåll sådan betydelse innebär att jag tror att det är ur detta mönster man sedan kan urskilja en serie kunskaps- eller forskningsbehov i syfte att öka arkitektens möjligheter att nå målet: den optimala balansen. Med sådana kunskaper blir hans ställning i byggandets tillblivelse självklar.

Jag kan gissa att det vi behöver som arkitekter i denna process är säkra och erfarenhetsunderbyggda kunskaper om "de stora dragen". Med det menar jag en hel rad egenskaper som byggnaden ges i de tidiga skedena och om vilka man måste veta att de kan fullföljas, och fullföljas med goda resultat. Hit hör givetvis planlösningens elementa hur rum och kommunikationer fogas till varandra, hur funktioner kan förenas och hur funktioner måste separeras. Hit hör principerna för kommunikation i byggnaden, för utrymnings säkerhet och brandcellsindelning, för tillgänglighet för de rörelsehindrade och för tydligheten i rörelsemönstret. Till de stora dragen hör också valet av den konstruktiva strukturen och däri byggnadens flexibilitet och arkitektoniska grunddrag. Allt tydligare hör också till de stora dragen byggnadens kanalisation, sättet att transportera förnödenheter inom byggnaden: energi, vatten, avlopp, avfall, tele etc. Byggnaden som energisystem är kanske den kategori av "stora drag" som vi idag känner bäst efter tio års forskningssatsningar. Det är en del av

kunskapen om byggnaden som klimathölje, dess funktion i en miljö av värme och kyla, sol och skugga, dag och natt, regn och snö, stiltje och storm.

Hur dessa stora drag behandlas, vilka val man gör i ett tidigt skede i projekteringen är avgörande både för byggets ekonomi och för den arkitektoniska gestalten, för de karaktärer man skall vårda i den fortsatta genomarbetningen. Den erfarna hanteringen av dessa stora drag är just det optimeringsarbete jag tidigare nämnde och den djupaste fackkunskap som arkitekten kan bidra med i projektet. Många, till och med arkitekterna själva, uppfattar detta som estetik. I så fall är det en estetik vars kritiska grund är omsorgen om resurserna.

*

Detta är en modell, ett försök att konkretisera ett antal frågor som varje arkitekt måste uppleva som primära och som självklara ansvarsområden för de uppdrag han bearbetar. Kanske behärskar han dem med sin "tysta kunskap". Men mera sannolikt är att han inte alls känner den valfrihet som råder, och de villkor som styr valet av stora drag. Kunskapen om detta, presenterade på hans eget språk, skulle öka hans kompetens som fackman och öka hans frihet som konstnär. Det är kunskapen som ger fantasin vingar, som ger mod att lyfta från konventionen och det innöta mönstret.

Därför tror jag att det är i dessa trakter vi skall söka arkitekturforskningens framtid. Men det får inte bli ett "i stället för" den kunskapsuppbyggnad som nu kommit igång. Den måste även fortsättningsvis leverera de byggstenar av vardagsnära detaljkunskap, som vi hanterar i "de stora dragen" och som gör dessa verkliga, inte bara till tankestrukturer.

Lennart Holm